

Advies Curriculum

LEVENDE
Talen
NEDERLANDS

2019

VOORWOORD

Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen verzocht Levende Talen Nederlands een notitie op te stellen van ongeveer drie á vier pagina's, waarin antwoord wordt gegeven op twee vraagstukken:

1. Wat is de rol van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs?
Differentieer hierbij naar de vijf clusters van onderwijssoorten in het vo: vso/praktijkonderwijs, vmbo bb/vmbo kb, vmbo gl/vmbo tl, havo en vwo.
2. Welke inhoudelijke punten wil de vakvereniging meegeven bij het uitwerken van de bouwstenen voor de bovenbouw van het vo?

Deze notitie is een voorlopige standpuntbepaling, en is in eerste instantie opgesteld voor overleg in het bestuur begin juli 2019, na een raadpleging onder de leden die plaats zal vinden op 26 juni 2019. Reacties zijn tot aan 4 juli zeer welkom.

Namens het bestuur,
Gert Rijlaarsdam

INHOUD

1	Aard en positie van het vak Nederlands	5
2	Nederlands: kernvak.....	5
2.1	Uitdaging nog nooit zo groot: drie overwegingen.....	6
2.2	Consequenties	6
3	Uitwerking huidige voorstellen leerplannen Nederlands PO/VO onderbouw	9
4	Uitwerking huidige voorstellen leerplannen Nederlands bovenbouw VO9	
4.1	Profielen	9
4.2	Invoeringsondersteunende maatregelen (vmbo, havo, vwo)	10
4.3	Examens	12
4.4	Periodieke herijking.....	13

1 AARD EN POSITIE VAN HET VAK NEDERLANDS

Voor alle onderwijssoorten geldt dat het onderwijs ertoe leidt dat leerlingen kunnen deelnemen aan de samenleving (socialisatie: als een goed burger, maar ook als een *goede* bakker), voorbereid zijn op een volgend studietraject en op beroep (kwalificatie) en zich ontwikkelen als persoon (persoonsvorming naar autonomie). Taal en taalgebruik speelt in alle drie de doeldomeinen een prominente rol. Het vak Nederlands biedt leerlingen in alle onderwijssoorten taken en concepten om zich in deze drie doeldomeinen te ontwikkelen. De invulling voor de doeldomeinen socialisatie en persoonsvorming zal waarschijnlijk sterk school- en onderwijssoortgekleurd zijn. Voor het doeldomein kwalificatie zal het nodig zijn om referentiekaders te formuleren opdat leerlingen gekwalificeerd door kunnen stromen naar hogere opleidingen en in beroepen.

In beroepsgericht onderwijs zal het vak Nederlands twee kwalificatiedoelen moeten nastreven: voor communicatie in het beroep en voor communicatie in voortgezette educatie. Het verwerven van beroepsgerichte taalcompetenties zal veelal gebeuren via contextrijke onderwijsleersituaties, die meestal beschikbaar zijn in de beroepsvoorbereidende component van de twee laatste leerjaren. De rol van Nederlands en de docent Nederlands in die component is cruciaal en moet geborgd worden in het /onderwijsaanbod van een school. Daarnaast is Nederlands net als in de algemeen vormende onderwijssoorten het centrale vak voor de verwerving van taal- en culturele vaardigheden waar ook andere schoolvakken een beroep op doen.

2 NEDERLANDS: KERNAVAK

Nederlands is in alle schoolsoorten een centraal vak¹, omdat alle onderwijs in alle schoolvakken een beroep doet op het Nederlands van leerlingen en leraren: Nederlands is de taal voor instructie, het leren en de toetsing. Dat geldt in het bijzonder de vaardigheden om informatie te verwerven, integreren, verwerken en communiceren, maar zeker ook voor expressieve/creatieve kennis en vaardigheden en literair-culturele kennis en vaardigheden.

Bij Nederlands leren leerlingen te communiceren in een grote hoeveelheid situaties, in het licht van kwalificatie, socialisatie en persoonlijke vorming. Specifiek voor het vak Nederlands is dat leerlingen ook leren om de kenmerken van communicatie te benoemen en de kwaliteit ervan te analyseren

¹ Referentie naar *Wesdorp, in Levende Talen 1974 of zo?*

en waarden. Nederlands gaat over taal- en culturele vaardigheden, en over taal- en culturele concepten om de communicatieve verschijnselen die zich voordoen te doorzien. De voorstellen van curriculum.nu beschrijven precies dit scholingsconcept van het vak Nederlands.

2.1 *Uitdaging nog nooit zo groot: drie overwegingen*

3. Culturele doelstellingen. Meer en meer van belang wordt de culturele dimensie van taalgebruik in de Nederlandse meertalige samenleving, in drie heel verschillende opzichten:
 - a. binnen de klas: de heterogeniteit van de leerlingenpopulatie is toegenomen;
 - b. taaloverschrijdende communicatie. De informatie die leerlingen digitaal kunnen raadplegen is taaloverschrijdend; leerlingen hebben heel gemakkelijk toegang tot informatie uit allerlei culturen, die al dan niet stante pede vertaald wordt op het internet. Een scherp inzicht in de communicatiecultuur in andere taalregio's is meer en meer belangrijk. Het onderwijs Nederlands houdt niet op aan de grens van Hazeldonk.
 - c. opvattingen over kunst worden gevarieerder, ook over wat onder literaire kunst kan worden verstaan.
4. Taalvaardigheidsontwikkeling.
 - a. Onderwijs doet een enorm beroep op de taalvaardigheid van leerlingen. Taalvaardigheid is een cruciale determinant van schoolsucces. Onderwijs in taal wordt steeds complexer:
 - i. de hoeveelheid en variëteit aan informatiebronnen neemt toe,
 - ii. de heterogeniteit in taalvaardigheidsontwikkeling binnen leerjaren neemt toe.
5. Taalvaardigheidsontwikkeling verloopt niet gestadig gradueel. Het onderwijs moet leerlingen heel veel 'bewuste' oefenmogelijkheden bieden om de vaardigheid te ontwikkelen. De onderwijstijd is echter beperkt.

2.2 *Consequenties*

Alle onderwijssoorten

1. Referentiekader Taal/Nederlands. Voor Nederlands zal het wettelijk vastgestelde Referentiekader aangepast moeten worden². Voor alle onderwijssoorten geldt dat leerlingen aan het einde van hun

² <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/taal-en-rekenen/referentiekader-taal-en-rekenen>

schoolloopbaan in het VO hun taalgebruik Nederlands op orde hebben; het te bepalen niveau kan per onderwijssoort verschillen. Het Referentiekader T/N dient leerlingen en ouders te garanderen dat het onderwijs de leerling kwalificeert om mondig deel te kunnen nemen aan de maatschappij en verdere educatie.

Inhoudelijk:

- a. Het Referentiekader T/N geldt het onderwijs als geheel en niet uitsluitend de vereiste resultaten van het vak taal/Nederlands. Het Referentiekader legt de verplichting op aan de school/alle schoolvakken om leerlingen tot een bepaald niveau van taalvaardigheid te brengen. Het geldt voor alle taalgebruik in alle schoolvakken/leerdomeinen.
- b. Het Referentiekader T/N garandeert de kwalificerende functie van het onderwijssysteem.
- c. Het Referentiekader T/N bestrijkt alle onderwijssoorten, inclusief het MBO waarvoor op dit moment nog geen nieuw curriculumvoorstel voorhanden is.
- d. Eigen aan het leerdomein Taal/Nederlands is dat leerlingen niet alleen taal- en cultuurvaardiger worden, maar ook over concepten en termen beschikken om over taal, tekst en media te spreken. Het Referentiekader T/N legt die concepten vast.
- e. Het Referentiekader T/N zal een scherpe analyse moeten bieden van het leerplanvoorstel om cruciale opgaven te kiezen (de kern van de kwalificatie) zonder het wezen van het leerplan te verliezen, opdat er geen discrepantie ontstaat tussen toetsing en leerplan, en de toetsing geen negatief vooruitschaduwend effect op het onderwijsprogramma heeft.
- f. Het Referentiekader T/N zal zo geformuleerd moeten worden vanuit samenhang tussen de funderende vaardigheden en noodzakelijke kennis om over taal en tekst van gedachten te kunnen wisselen; verkaveling en atomisme moet worden vermeden.
- g. Het Referentiekader T/N zal op haalbaarheid en draagvlak onderzocht moeten worden vooraleer het wordt ingevoerd.

Procedureel

- h. Het Referentiekader Taal/Nederlands zal moeten worden aangepast na vaststelling van de nieuwe leerplannen. De leerplanvoorstellen zijn van dien aard en kwaliteit dat het Levende Talen Nederlands onnodig lijkt om eerst kerndoelen dan wel eindtermen vast te stellen, en daarna een Referentiekader. Het Referentiekader is immers een

metadocument dat leerplannen, eindtermen en examenprogramma's verbindt, over de onderwijssoorten heen. Het eerste Referentiekader Nederlands verbond bestaande curriculumdocumenten, maar als er een vastgesteld leerplan Taal/Nederlands is, zal een versnelde opstelling van een Referentiekader het proces van invoering van de veranderingen te bespoedigen, omdat dan ook de examenprogramma's opgesteld kunnen worden. Zonder nieuwe examenprogramma's zullen de vernieuwingen niet worden ingevoerd.

2. Onderwijstijd. Voor alle onderwijssoorten geldt dat de onderwijstijd en de vereisten in het leerplan en het referentiekader in balans is. Een minimum van drie klokuren per week per leerjaar is voor een centraal vak als Nederlands vereist.
3. Ongeletterdheid. Voor alle onderwijssoorten geldt dat er inspanningen zijn om ongeletterde leerlingen in hun schoolloopbaan te ondersteunen. Dat zal inhouden dat leraren Nederlands over specialistische kennis en vaardigheden beschikken om binnen of buiten de klas leerlingen kunnen helpen de basisvaardigheden verder te ontwikkelen. Dat zijn vaardigheden die geautomatiseerd moeten zijn om vloeiend te kunnen lezen en schrijven.
4. Alle zeilen bijzetten. Voor alle onderwijssoorten draagt het onderwijs *in* het Nederlands bij aan de ontwikkeling van het standaard Nederlands van de leerlingen.
 - a. Alle leraren van andere schoolvakken beheersen het Nederlands op C1-niveau (ERK)
 - b. Alle leraren van andere schoolvakken kennen en gebruiken de basisdidactiek Nederlands als instructietaal.
5. Kern en ruimte. Het huidige leerplanvoorstel moet geoperationaliseerd worden in een kern voor alle schoolsoorten opdat leerlingen zichtbaar progressie kunnen tonen. Het gaat dan om wat leerlingen met taal kunnen doen (taaltaken) en de termen en concepten die leerlingen tot hun beschikking moeten hebben om taalgebruik in brede zin (ook literaire en expressieve communicatie) te kunnen analyseren en waarderen. Die concepten moeten, waar relevant, ook deel uitmaken van de leerplannen van andere vakken.

3 UITWERKING HUIDIGE VOORSTELLEN LEERPLANNEN NEDERLANDS PO/VO ONDERBOUW

Ongeletterdheid. Het leerplanvoorstel zoals het er nu ligt, biedt nog niet veel steun aan scholen om ervoor te zorgen dat er geen leerling ongeletterd het onderwijs verlaat. Er zijn in deze onderwijssector nog flink wat leerlingen die moeten werken aan het automatiseren van basisvaardigheden voor lezen en schrijven. Zij moeten professionele ondersteuning krijgen. Leraren in het VO zijn daartoe niet geschoold. Op elke school zouden enkele docenten zo'n specialisatie moeten verwerven. Dit vereist het landelijke aanbieden van professionaliseringstrajecten met kwalificatie voor docenten vmbo, havo en vwo.

4 UITWERKING HUIDIGE VOORSTELLEN LEERPLANNEN NEDERLANDS BOVENBOUW VO

4.1 *Profielen*

Zoals het onderwijs Nederlands in het beroepsgerichte onderwijs differentieert naar inhoud naar de beroepsvelden, is het zeer wenselijk om een dergelijke differentiatie tot stand te brengen in de profielen van de bovenbouw VO (havo, vwo). Dat zal betekenen dat profielafhankelijke invullingen kunnen worden gekozen binnen hetzelfde examenprogramma Nederlands, maar ook dat scholen voor bepaalde profielen zoals het cultuur & maatschappij specifieke clusterings van subdomeinen uit verschillende leergebieden kunnen samennemen tot nieuwe vakken, en het toetsplan van het schoolexamen daarop kunnen afstemmen.

1. Het is opmerkelijk dat het vak Nederlands in het profiel Cultuur en Maatschappij dezelfde inhoud heeft als in het profiel Natuur & Gezondheid. In geen van de profielen is er een nadruk op een voorbereiding op de studie Nederlands of verwante studies die zich richten op het object van taal, taalgebruik en cultuur. Het profiel Cultuur en Maatschappij zou sterker en interessanter zijn voor leerlingen als het echt ander taal- en cultuuronderwijs zou zijn dan het taal- en cultuuronderwijs in de andere profielen. Dat onderwijs zou dieper moeten ingaan op literatuur, zo mogelijk in taaloverstijgend (integrale benadering), creativiteit en kritische communicatie, de drie taalgebruiksdomeinen zoals nu

beschreven in de huidige voorstellen van Curriculum.nu Nederlands. Een eerste, nog summier voorstel is beschikbaar³.

2. Het is opmerkelijk dat de wetenschappelijke benaderingen, ook in historisch perspectief, van taal en cultuur in het vwo niet aan de orde is in het leerplan. In de aanbevelingen van Curriculum.nu wordt daar wel gewag van gemaakt. LTN beveelt aan om de wetenschappelijke denkwijzen uit het domeinen van de wetenschappelijke disciplines die verbonden zijn met het schoolvak Nederlands op te nemen in het curriculumvoorstel voor de bovenbouw, en daarin misschien een profielgerelateerde keuze uit te maken, opdat er een meer bèta, gamma en alfageoriënteerd programma kan ontstaan.

4.2 *Invoeringsondersteunende maatregelen (vmbo, havo, vwo)*

1. Samenhang in de bovenbouw kan goed bereikt worden door het literatuuronderwijs van de verschillende talen, maar misschien ook delen van het cultuuronderwijs, samen te brengen. Scholen moeten de mogelijkheid krijgen om verwante subdomeinen uit verschillende leergebieden bijeen te brengen. Voor het subdomein Literaire competentie is het heel goed mogelijk om die als een vak aan te bieden (Nederlands en moderne vreemde talen). Daar zijn in de praktijk goede voorbeelden van, in verschillende vormen. Brede invoering wordt belemmerd door administratieve procedures (gezamenlijke eindcijfers).
 - a. Het op te stellen examenprogramma moet de ruimte bieden aan scholen om verwante subdomeinen als een vakonderdeel te toetsen in het Schoolexamen.
 - b. Er is een investering nodig in de professionalisering van docenten die op scholen verwante subdomeinen als een vak willen aanbieden. In eerste instantie kan ervoor gekozen worden om zulke investeringen te doen voor literatuuronderwijs (vmbo, havo, vwo), maar ook synergetische projecten Nederlands/Engels (bijvoorbeeld: academisch schrijven in vwo) zouden ingang kunnen vinden. Meer in het algemeen zou naast de investering in literatuuronderwijs een open call kunnen worden opgesteld om vakgroepen/scholen projectvoorstellen te laten doen voor duurzame clustering van subdomeinen.
 - c. Werken met bouwstenen: Materiaalontwikkeling en professionalisering

³ Rijlaarsdam, G., Gerits, H., & Janssen, T. (2019). *Nederlands anders in het cultuur- en Maatschappijprofiel. Levende Talen Magazine, 106(4), p. 40-41*

- d. De implementatie van het leerplanvoorstel zal in de bovenbouw bevorderd worden door inspirerende voorbeelden, bij de totstandkoming waarvan zichzelf betrokken zijn. Het gaat er dan met name om hoe bouwstenen binnen en tussen de subdomeinen ('Grote Opdrachten') te combineren zijn tot effectief en inspirerend onderwijs. In dergelijke projecten kunnen SLO en Levende Talen Nederlands (met de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands) samenwerken met diverse relevante groeperingen, samen te stellen op basis van de doelen van de projecten⁴.
 - e. Een specifiek aandachtspunt zal de leesbevordering in de onderbouw VO moeten zijn. In het licht van persoonlijke ontwikkeling en multiculturele socialisatie is het belangrijk dat leerlingen die het onderwijs verlaten na het VMBO in voldoende mate in aanraking zijn gekomen met narratieve teksten die hen helpen een beeld te vormen van werelden en culturen die zij niet van huis uit kennen, maar ook bijdragen aan het vlotter leren lezen. Samenhang aanbrengen tussen de leerdomeinen (NL, MVT) in VOI kan ertoe bijdragen dat er een leesbevorderingscultuur ontstaat op de school. Op dit thema moeten scholen zeker uitgedaagd en ondersteund worden om zo'n leesbevorderingscultuur tot stand te brengen, via professionalisering en ontwikkeling en delen van goede praktijken.
 - f. De resultaten van dergelijke professionaliseringsprojecten kunnen beschikbaar worden gesteld via de website van LTN/WODN. Voor de vormgeving en inhoud van dergelijk materiaal kunnen we voortbouwen op uitstekende voorbeelden uit Australië.
2. Professionalisering nieuwe bouwstenen. In de leerplanvoorstellen Nederlands zijn er ten minste vier grote veranderingen aan te wijzen in de inhoud van het schoolvak
- a. Expressie/experimenteren met taal
 - b. Ontwikkeling van taalvermogen/taalleervermogen
 - c. Verbreding van literaire competentie en leesbevordering
 - d. Verbreding van taalvaardigheidsonderwijs (ruimere definitie van teksten, kritische informatieverwerking).

LTN stelt voor dat er rond deze en andere vakdidactische kwesties informatie beschikbaar komt voor leraren en opleidingen. Van belang is dat er niet uitsluitend te kopiëren voorbeelden beschikbaar komen, maar dat die verbonden zijn met achterliggende theoretische vakdidactische concepten en

⁴ *Te denken valt aan; lerarenopleiders, meesterschapsteams, nascholingsexperts.*

beschikbaar internationaal onderzoek, opdat de essenties die het voorbeeld toont, door de gebruiker wordt doorgrond. We zien digitale publicaties (in woord en beeld), op twee niveaus

- Verdieping: achtergrond, uitwerkingen, in vakdidactische publicaties (1500 woorden) als in
- Praktische uitwerkingen op die theorie gebaseerd.

4.3 Examens

Cruciaal in de bovenbouw is de relatie tussen het leerplan en de examens onder andere vanwege de kwalificering toegang tot het Hoger Onderwijs. Voor de examens Nederlands stelde Levende Talen samen met Nederlands Nu een adviesrapport op⁵. Leraren ervaren de huidige toetsing in het centraal examen (uitsluitend leesvaardigheid) als fnuikend voor hun onderwijs, om twee verschillende redenen:

1. Te grote nadruk (50%) in het eindcijfer Nederlands op leesvaardigheid, met negatieve backwash-effecten, waaronder de veronachtzaming van schrijfvaardigheid
2. Te zeer toegespitst op tekst- en argumentatieanalyse, te weinig aandacht voor interpretatie en evaluatie van tekstinhoud en –vorm.

Gezien de uitgangspunten van het leerplanvoorstel van curriculum.nu ligt een integrale wijze van toetsing op het niveau van de essenties⁶ meer voor de hand. LTN adviseert om de leerplanontwikkeling van de bovenbouw VO en de examenontwikkeling hand in hand te laten lopen, waarbij het waarschijnlijk zo is dat een concept examenprogramma, zowel voor het CSE als het SE een goede eerste stap is, omdat in feite het leerplan al vastgelegd is in de essenties die voor de hele schoolloopbaan voorgesteld worden.

Een op te stellen examenprogramma Nederlands voor de bovenbouw van het VO vereist:

1. een balans tussen formatieve en summatieve toetsing;
2. een balans tussen de domeinen NL in een evenwichtige verhouding in Centraal Examen/Schoolexamen,
3. heroverweging van de weging van het centraal schriftelijk examen en het schoolexamen op het examen als geheel recht doet aan de vakonderdelen die niet centraal getoetst (kunnen) worden,
4. overweging van de mogelijkheid onderdelen eerder af te sluiten.

⁵ Project gefinancierd door het college voor Toetsing en Examens. Zie rapporten: <https://leraren-nederlands.nl/schoolexamen-lees-en-schrijfvaardigheid/>

⁶ In curriculum nu: Grote Opdrachten.

5. onderzoek naar de mogelijkheid voor een praktisch examen binnen het centrale gedeelte zoals dat gangbaar is bij de kunstvakken,
6. een kwaliteitsborging Schoolexamen
 - a. met richtlijnen, voorbeelden van *good practice*, wellicht voorschriften voor minimale bijdrage van ieder domein uit het leerplan via bovenschoolse samenwerking
 - b. investering in de professionalisering van toetsontwikkelvaardigheden op scholen.

Aan de opstelling van het examenprogramma zal enig haalbaarheidsonderzoek moeten voorafgaan. In september 2019 zal een eerste project starten om met secties Nederlands praktijkverbeteringen te onderzoeken⁷. Dergelijke projecten dienen zowel de verbetering als de invoering van curriculum.nu.

Het huidige leerplanvoorstel biedt een voldoende basis om een referentiekader en een examenprogramma op te stellen voor de bovenbouw van het vmbo/havo en vwo. Nadere uitwerking van het leerplanvoorstel voor de bovenbouw van havo en vwo is niet nodig en niet urgent, gezien de huidige voorstellen. Levende Talen Nederlands bepleit een snelle procedure om het examenprogramma bovenbouw VO vast te stellen, met zorg en oog voor haalbaarheid en acceptatie door het veld.

4.4 *Periodieke herijking*

In Nederland verloopt curriculumvernieuwing en –monitoring ad hoc. Momenten waarop curriculumverandering plaatsvindt zijn politiek bepaald. Levende Talen Nederlands geeft in overweging om cycli van ca acht jaar in acht te nemen, met een tussentijdse curriculummonitor (elke vier jaar) die het curriculum op verschillende niveaus in kaart brengt (waargenomen, ervaren en gerealiseerd), inclusief een nationale peiling van inhoud en opbrengst van het curriculum.

⁷ Gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs & cultuur, via de SLO